

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 929RIGA OD FERRE
ПНР

ДРАГАНА ЋИРАКОВИЋ
Архив Војводине
Нови Сад

РИГА ОД ФЕРЕ – ГРЧКИ РЕВОЛУЦИОНАР 210 година од погубљења

Сажетак: Рига Велестинац, познатији као Рига од Фере, грчки револуционар и демократа, био је једна од значајнијих личности друге половине XVIII века на Балканском полуострву и носилац идеје националног ослобођења балканских народа. Рођен је највероватније 1757. године у малом месту Велестино, у близини некадашњег античког града Фере у Грчкој, а убијен 24. јуна 1798. године у Београду од стране турских власти. После неколико година проведених у Румунији, односно у Влашкој и Молдавији, где су се и јавиле прве идеје о ослобођењу југоисточне Европе од отоманске власти, своје револуционарне активности пренео је у Беч, одакле је намеравао да подстакне народе Балкана на устанак. Иако аустријске власти нису благонаклоно гледале на његову делатност и ширење демократских идеја, успео је да објави неколико револуционарних текстова и прокламација против турске власти. Желећи да преко Италије, која се у то време великим делом налазила под француском влашћу, пређе у Грчку, био је издат од стране једног свог сународника, ухапшен и враћен у Беч. После истраге која је спроведена, аустријска полиција га је предала турским властима у Београду, где је заједно са својим саборцима убијен на Калемегдану. Својим литерарним и културним радом допринео је духовном и националном буђењу грчког народа. Био је први који је на просторе југоисточне Европе донео идеје Француске револуције, пре свега кроз свој Устав, револуционарну химну Поклич и низ других текстова и прокламација о слободи, једнакости и братству.

Кључне речи: Грчка, Рига од Фере, Балкан, револуционарни списи, Београд

Рига од Фере рођен је 1757. године у Велестину, једној варошици у Тесалији, западно од Волоса, на месту античког града Фере. Зато се и он сам често потписивао као Велестинац, или Тесалијац (*Ρήγας Βελεστινλής Θετταλός*), а тако га углавном називају и грчки историчари. Под именом Рига од Фере први пут се помиње тек 1832. године у књизи Константина Куме, док у историографији постоји још неколико облика његовог имена, попут Константин Рига од Фере или Андониос Кириазилис, као његово право име. (Д. Караμπερόπουλος, 2003: 67,74) Школовао се у Загори у Грчкој и у Цариграду, где је изучавао античке писце и стране језике. У Цариграду је постао лични секретар великог драгомана на Порти, Александра Ипсилантија, деде истоименог Александра Ипсилантија који је неколико година после Ригине смрти, негде у исто време када и у Грчкој, подигао устанак у Влашкој и Молдавији против турске власти. На његов предлог Рига је, као изузетно учен човек, који је говорио неколико језика, пре свега француски, био одређен за писара новог молдавског војводе Николаса Маврогениса, који је нешто касније, по избијању рата између Русије и Турске 1783. године, премештен у Влашку, а на његово место у Молдавији постављен је Ипсиланти. (С. Николајевић, 1889: 6) Рига је заједно са Маврогенисом 1786. године прешао у Букурешт, где се бавио углавном трговином и књижевним радом, и где је у великој мери проширио своје знање, па је поред старих грчких, упознао и немачке и италијанске писце. С обзиром на функцију коју је обављао, имао је прилику и да се упозна са европском политиком тог доба. Вероватно се у том периоду и развила његова политичка идеологија, односно револуционарни планови за устанак против турске власти и турског феудалног поретка, у који би били укључени сви народи са подручја Балкана.

То је уједно било и доба преокрета у грчкој спољнополитичкој оријентацији, када су се Грци од Русије све више окретали револуционарној Француској, која је већ 1792. године започела борбу против монархистичке Европе и у току трогодишњег ратовања заузела Белгију, Холандију и леву обалу Рајне. Вести о Француској револуцији имале су на Ригу одлучујући утицај, док су му доктрине које су проистекле из револуције послужиле као основ за писање текстова који су позивали хришћанске народе на отпор према муслиманској власти. Имајући пред собом јасну сли-

ку о интересима које су заступале велике силе, пре свих Русија и Аустро – Угарска, њихов однос према народима Балкана, чије су земље представљале само важне стратешке тачке на путу према Солуну и Цариграду, Рига није желео да се обрати за помоћ ни једној од ових држава. Сматрао је да ће се „*Исток ослободити помоћу самог Истока*”. Личност у коме је видео носиоца прогресивних и напредних идеја, и који је могао да помогне у остварењу револуционарних циљева, био је млади француски генерал Наполеон Бонапарта, који је у априлу 1796. године започео свој поход на Италију, коју је готово потпуно „очистио” од аустријских трупа. Говорећи о свом освајачком походу као о ослободилачком рату, Наполеон је настојао да преко агената и агитатора подстакне народне устанке и оснивање националних легија. Како је и сам италијански народ гледао на ова освајања као на ослобођење од реакционарног режима својих владалаца, и остали народи, међу којима и Грци, видели су у овоме шансу за ослобођење од турске власти. Такав сценарио постао је у очима Грка изванредан када је ликвидирана Млетачка република и на основу потписаног Кампоформиског мира 1797. године, Француска дошла у посед Јонских острва, одакле је Наполеон могао проширити власт на целу Грчку.

Како је према Ригином схватању Турско царство било прилично ослабљено непрестаним ратовима са европским силама тог доба, сматрао је да је наступило време за отпочињање устаничких акција. Одлучио је да седиште својих активности пренесе у један од најпривлачнијих културних и економских центара тог доба, Беч, у коме је живела велика грчка колонија, чији су припадници у својим рукама држали знатан део тадашње трговине и подстицали развој грчке књижевности, уметности и културе. (К. Милутиновић, 1955: 2) Други, можда и важнији разлог због кога је одлучио да напусти румунске кнежевине био је и тај што је после рата, који је трајао од 1768. до 1774. године, између Русије и Турске био потписан мир у Кучук – Кајнарџију, којим су Влашка и Молдавија поново потпале под османску власт, мада је руским посланицима на Порти овим миром дато право представљања у корист православних хришћана. Ипак, поновно успостављање турске управе значило је обнављање старог режима, против чега је било целокупно хришћанско становништво Балкана, али и је-

дан део муслимана, међу којима су најпознатији били Али-паша Јањински и Осман-паша Пазваноглу, одметници од султана. Према неким изворима Пазваноглу је био и лични пријатељ Риге од Фере, а такође постоје претпоставке да је био и члан завереничког друштва за које се сматра да је оснивач сам Рига, и које је било претеча једној касније много успешнијој завереничкој организацији, Филики хетерија (*Φιλική ετερία*).

Први Ригин одлазак у Беч датира 1790. године, где је провео само пола године, али је његов боравак био испуњен прављењем устаничких планова и штампањем две књиге, *Антологија физике* и *Школа деликатних љубавника*, док трећа која је била предвиђена за штампање, *Дух закона* од Монтеѕкјеа, никада није објављена или је изгубљена. (Ј.А. Пападрианос, 2003: 61) Године 1796. Рига је и званично из Букурешта прешао у Беч. Његов одлазак из румунских кнежевина никако није могао проћи незапажено, тако да је аустријски конзул у Букурешту, Маркелијус, о томе одмах обавестио владајуће кругове у Бечу. Аустријске власти нису благонаклоно гледале на ширење демократских идеја у држави, као ни на Ригине пријатељске односе са француским агентима. Цар Франц II био је велики противник идеја француске револуције, а поред тога, Аустрија је била у рату са Француском, који је, нарочито на италијанском ратишту, текао веома неповољно по њу.

Као прагматичан вођа и револуционар, Рига је настојао да одмах изврши припреме за почетак устанка. Сматрао је да је важно створити револуционарно расположење и подићи морал поробљених народа ради њиховог ослобођења од отоманске империје. Врло брзо по доласку у Беч почела је и његова књижевна делатност, тако да је после само неколико месеци била завршена револуционарна химна под називом *Поклич* (*Θούριος χόρυμος*), која је постала један од најјачих носилаца ослободилачког духа побуњеног народа. За револуционарну пропаганду у великој мери му је послужило и дело француског опата Бартелемија *Путовање младог Анахарсиса по Грчкој* у коме је био реконструисан јавни и приватни живот Грчке у IV веку пре Христа, и чији је четврти део превео сам Рига, док су прва три већ била преведена. Још у Букурешту је израдио, као допуну уз то дело, једну велику карту Грчке, која је требало да послужи као географски водич за тај пу-

топис. *Карта* је штампана у Бечу 1797. године, а објављена је са натписом који је одражавао целокупан национални програм: „Карта Грчке и њених острва, с једним делом њених многобројних колонија у Европи и Малој Азији, граничећи се са истока градом Миром у Ликији до планине Аргантониоса у Битинији; са севера Акерманом, планином Карпатима и рекама Дунавом и Савом; са запада Уном и Јонским морем; са југа Либијским морем...Издао је данас први пут Рига из Велестина, Тесалац, ради Грка и грчких пријатеља 1797,” (*Χάρτα της Ελλάδος εν η περιέχονται αι νήσοι αυτής και μέρος των εις την Ευρώπην και Μικράν Ασίαν πολυαριθμων αποικιών αυτής [...] εκδοθείσα παρά του ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΗ Θετταλού, χάριν των Ελλήνων και Φιλελλήνων, 1797*). (Д. Пантелић, 1998: 71)

Границе које су биле учртане на карти обухватале су земље које су некада биле у оквиру Византијског царства, али су их делимично и премашивале. Вероватно се, између осталог, Рига, као и многи Грци XVIII века, одушевљавао „Грчким планом” руске царице Катарине Велике и аустријског владара Јосифа II, који су планирали заједничку војну акцију против Османског царства са циљем његовог потискивања са Балканског полуострва и међусобној подели султанових европских провинција, с тим што он није тежио обнови Византије, већ савезу балканских демократских република, под вођством Грчке. (К. Милутиновић, 1955: 2) *Карта* је била увод у *Нову грађанску владавину*, програмски спис који је садржао *Револуционарни проглас*, *Права човека* и *Поклич*. (Д.Т. Батаковић, 2003: 84) У то време издао је и дело под називом „*Морални трonoжац*”, које је саставио из француског превода једног Метастазијевог дела и превода Мармонтелове „Алпске пастирке”. Пронађено је и једно његово дело у рукопису, *Демократски катихизис* са две грчке песме, испеване по угледу на француске „Кармањолу” и „Радујте се животу”, у којима се говори против тирана и народ подстиче на борбу, као и једно његово дело о ратној вештини под називом *Маршал Кевенхилер*. Поред овога, за националну пропаганду послужиле су и слике Александра Великог, које је Рига израдио према једној слици из бечког уметничког кабинета, са својим напоменама о Александровим делима.

У другој половини 1797. године Рига је издао једну опширну прокламацију, у којој је поред *Поклича* био одштампан и про-

јекат устава за нову грчку државу, који је углавном био превод француског Устава из 1793. године, али је у текст унео и неколико одредаба Устава из 1795. године, додајући им сопствена гледишта, у намери да их прилагоди духу свог народа. У *Уставу* Рига се такође обраћао и становништву Румелије, односно европске Турске, Мале Азије, Архипелага у Средоземљу, Молдавије и Влашке, сматрајући довољним за превазилажење верских и етничких разлика то што, по његовом схватању, ове народе међусобно повезује хеленистичка традиција и култура. (Д.Т. Батаковић, 2003: 85)

Крајем 1797. године било је извесно да је Рига намеравао да из Беча оде у Грчку како би покренуо устанак. Његов план је био да прво мобилише снаге у северној и средњој Грчкој, где су постојале јаке организације хришћанских војника у турској служби, које су заједно са клефтима чиниле главни оружани елемент у Грчкој, и који су имали задатак да брину о безбедности на главним путевима и планинским прелазима. Рига је успео да од аустријских власти добије пасош за одлазак у Турску преко Трста, представљајући се као трговац, родом из Влашке. За пут је у три сандука припремио велик број примерака својих списа и скоро све штампане прокламације, за које је било уговорено да буду пребачени на турску територију. Рига је стигао у Трст 19. децембра 1797. године, али је одмах по доласку у хотел у коме је требало да одседне био притворен. Узрок његовог хапшења налазио се пре свега у откривању садржаја ових сандука, а до тога је дошло јер их је преузео, уместо Ригиног пријатеља и сарадника Корониа, који је радио у једној трговачкој фирми на чију адресу су стигли, Димитриј Економос, други члан те фирме која је требало да испоручи сандуке са револуционарним списима у Превезу. С обзиром на то да Економос није био присталица Ригиних идеја, сматрајући да због њих може stradати велики број невиних људи, одмах по пријему о њиховом садржају обавестио је полицију у Трсту, која је запленила пошиљку. Према извештају гувернера Трста, грофа Бригида, код Риге су пронађени разни грчки списи и књиге, као и два писма упућена Коронију, на основу чега је издат налог за његово хапшење. Поред тога, у сандуцима је било неколико стотина примерака четврте књиге *Анахарсиса* штампаног у грчком преводу, као и неколико хиљада штампаних примерака „једног цирку-

лара, писаног на грчком језику, са бунтовничком девизом: *Слобода, братство и једнакост*, у коме се, уз најцрње боје против монархије, уздиже демократија и који садржи у Француској објављена права човекова, нове законе и демократски устав, облике заклетве, слободњачке песме и многе сличне наводе који могу узбунити духове”. (Д. Пантелић, 1998: 80)

Иако је одмах по хапшењу требало да буде пребачен у Беч на саслушање, полазак је морао да буде одложен за више од месец дана, јер је Рига, на сам дан депортације, покушао да изврши самоубиство џепним ножем који је случајно оставио на канабету неколико дана раније, наневши при том себи неколико убодних рана. После операције и опоравка, Рига је половином фебруара враћен у Беч. Исте вечери по његовом доласку, полиција је започела са хапшењем његових саучесника и присталица, ухапсивши том приликом петорицу Грка и једног од најближих Ригиних сарадника, Филипа Петровића, пореклом из Срема. Истрагом над ухапшенима полиција је дошла до сазнања о детаљима Ригиних револуционарних планова. План је био да се грчки народ у Турској подстакне на побуну против својих господара и да се по ослобођењу формира народна власт по угледу на француско уређење. Средства за агитацију била су превод *Анахарсиса*, који је Грцима требало да приближи некадашњу величину и славу њихове отаџбине, као и прокламација, којом се позивало на збацивање турске власти и враћање старог сјаја и славе грчке државе. После истраге, директор полиције наредио је да се заплене сви примерци дела *Анахарсис*, а хапшења су настављена и изван Беча, пре свега на простору Угарске. До средине фебруара у рукама аустријске полиције нашло се четрнаест окривљених или осумњичених Грка, чије је испитивање трајало до средине марта 1798. године.

С обзиром на то, да су већину ухапшених завереника чинили турски поданици, државни канцелар Тугут о овој „завери” одмах је обавестио турског посланика у Бечу, Ибрахим-ефендију, као и аустријског посланика на Порти, барона Херберта. Турски посланик у Бечу добио је налог да затражи предају свих ухапшених Грка који су били турски поданици и да их везане пошаље београдском паши. Канцелар Тугут је донео одлуку, мада није био обавезан било каквим уговором да то учини, да десеторицу ухапшених, који су били портини поданици, преда турским влас-

тима у Београду. Овакав поступак, иако је знао каква казна чека револуционаре, аустријски канцелар је правдао тиме што је истицао да се нада да ће и Порта у сличним ситуацијама исто поступити, и затражио је чак и писмену изјаву да ће и она учинити Аустрији сличну услугу. То се пре свега односило на пољске емигранте који су, после распарчавања Пољске, из Влашке и Молдавије, уз помоћ француских дипломатских представника у Турској, радили на обнови своје државе. Мада је после потписивања Кампоформиског мира њихов рад био у великој мери ослабљен, Аустрија је, у жељи да сачува новоосвојену Галицију, настојала да потпуно онемогући њихове акције. Што се тиче аустријских држављана који су били међу ухапшенима, под оптужбом да су по Монархији ширили „крајње опасне револуционарне списе, исто такве песме певали, суделовали или сарађивали у припремама за револуцију у једној страног држави”, због постојања могућности да на суду буду ослобођени, јер такав случај није био предвиђен законом, цар је усвојио предлог да буду протерани из Аустрије. (Д. Пантелић, 1998: 90,93)

План за спровођење ухапшених изискивао је неколико дана припреме. Председник Дворског већа, генерал Тиж, издао је наређење Генералној команди у Бечу да се спроведу Дунавом до Београда, а пошто је постојао страх да би ухапшени могли покушати да изврше самоубиство или да побегну, предузете су и додатне мере како би се то спречило. Команда над спроводницима требало је да буде поверена неком од поузданих официра, а војници православне вероисповести нису могли бити ангажовани као пратња. О депортацији оптужених обавештене су и генералне команде у Бечу, Будиму и Петроварадину, а командант последње, генерал Џенејин, требало је да изда налог команданту Земуна, пуковнику Шерцу, да уз потписан реверс преда заробљенике. Рига и седморица његових сарадника предати су кајмекаму, београдском управнику града, Осман-паши 9. маја 1798. године, после 13 дана путовања из Беча. (Д. Пантелић, 1998: 95)

Београдски кајмекам је Ригу и остале ухапшене одмах затворио у кулу Небојшу на Калемегдану, где су провели месец и по дана, колико је било потребно да се донесе одлука шта учинити са оптуженима. За то време појављивале су се различите вести о заробљеницима. Месец дана од њиховог доласка у Београд рашире-

на је вест да је један од њих ослобођен и да ће и остали ускоро бити пуштени на слободу. Десетак дана касније у новинама се могло прочитати да је та вест била потпуно неоснована и да се оптужени налазе у строгом затвору, да би се само неколико дана касније по граду прочуло да су се спасли бекством. Све ово су биле исконструисане информације, смишљене са циљем да се прикрије оно што је већ унапред било испланирано. Оно што је било извесно јесте да је негде око месец дана по Ригином доласку у Београд, из Цариграда стигао ферман којим је била одлучена судбина заробљених револуционара: *Кајмекам је добио прошле недеље из Константинопоља фирман којим му је наређено да у највећој тајности, трећег дана по добијању фирмана, погуби даљењем свих осам затворених Грка, а потом је сам наредио да се објави како су сви побегли из затвора, и послао је људе да их наводно гоне по путевима [...]У Семлину 17. јуна (28. јуна) 1798. Пуковник Схерт.* (Рига Велестинац 200 година, 1998: 15)

Према једном савременом извештају, 24. јуна 1798. године, ноћу у највећој тајности, Рига и његови саборци били су погубљени. О начину погубљења постоји неколико верзија. Могуће је да је најприближнија она коју даје службени аустријски извештај, према коме је Рига са својим друговима ноћу тајно удављен. Тај податак је уједно и најстарији, а потиче из извора који је имао и интерес да буде тачно обавештен о овим догађајима. Подстицај да се смрт револуционара интерпретира на различите начине био је и то, што је њихово погубљење држано у тајности и што су приче о њиховом бекству, после погубљења, инициране од самог кајмекана, који је чак опремио и потеру за одбеглим Грцима. После погубљења тела су највероватније бачена у Дунав, а гроб великог револуционара никада није пронађен.

Закључак

Ригина патриотска и револуционарна активност била је инспирирана великим слободњачким и демократским покретом, који је крајем XVIII века почео да се шири из револуцијом захваћене Француске по другим европским земљама. Значајне промене на

карти Европе које су биле праћене распадањем старих држава, попут Пољске и Млетачке републике, изазвале су реакције поробљених народа према њиховим освајачима и оживеле тежњу за обнављањем националних држава, од којих је у једном тренутку Грчка била та код које је највише дошла до изражаја таква иницијатива кроз панхеленски национални програм Велика идеја (*Μεγάλη ιδέα*). Рига од Фере сматра се једним од зачетника панхеленског национализма који је требало да буде изражен кроз оснивање *Хеленске републике*, државе која би представљала домовину за целокупно становништво Балкана, као и делова Мале Азије. Међутим, због инсистирања на културној преминацији Грка и употреби грчког језика као званичног, ова идеја није била превише привлачна осталим народима на Балканском полуострву, који су сматрали да Грци у таквим условима не би били први међу једнакима, већ би имали повлаштен положај попут племства у другим државама. Ипак, политичка делатност и револуционарни списи Риге од Фере били су нека врста приручника за будуће балканске револуционаре, између осталих и Србе, који су само неколико година после његове смрти и сами подигли устанак за ослобођење. Наравно, Ригина идеја о превазилажењу верских, етничких и културних разлика међу балканским народима није заживела између осталог и стога што је у годинама после Француске револуције почело настајање националних држава, и што су готово сви ови народи ушли у борбу за ослобођење мање или више усамљени, тражећи помоћ за решавање својих проблема само од великих сила, које су опет тежиле спровођењу искључиво својих интереса у оквиру решавања Источног питања.

Summary: Rigas Velestinlis, also known as Rigas Feraios, Greek rebel and democrat, was one of the main people during the second part of the 18th century in the Balkan Peninsula, who brought new ideas about the national liberation of people in the Balkans. He was born in a small village Velestino near the ancient town Pherai (Ferai) in Greece, most probably in 1757 and was killed in Belgrade by the Turks on the 24th of June 1798. After a few years spent in Romania, in Vlachia and Moldova, where he started thinking about the liberation of southeastern Europe under the Ottomans rule, his revolutionary activity was moved to the capital of Austro – Hungary, Vienna,

from where he intended to start a rebellion together with the people of the Balkans. Although not very welcome in the Habsburg Monarchy because of spreading his democratic ideas, he managed to publish several revolutionary texts and proclamations against the Turkish tyrant. While trying to get to Greece going through Italy, which was under French rule at that time, he was betrayed by one of his people and arrested by the Austrian police. After an investigation the Austrian Government decided to hand him over to the Turkish ruler of Belgrade, where he and his companions were tortured and killed on the Kalemegdan slopes. With his literary and cultural work he made a great contribution to the spiritual and ideological awakening of the Greek people. He was the first in southeastern Europe to bring ideas of the French Revolution, for example in the Constitution, the well known rebellious hymn *The Cry (Thurios)*, and in lots of other texts about freedom, equality and brotherhood.

Key words: Greece, Rigas Feraios, the Balkans, revolutionary texts, Belgrade

Литература:

- Зборник Рига Велестинац и балкански народи (2003): Београд.
- Καραμπερόπουλος Απ. Δημήτρης (2000): Όνομα και καταγωγή του Ρήγα Βελεστινλή, Αθήνα – Βελεστίνο.
- Милутиновић др Коста (1955): *Рига од Фере, песник балканске револуције*, Цетиње.
- Николајевић Светомир (1889): *Рига из Фере, песник и патриота грчки*, Београд.
- Рига Велестинац, Револуционарни списи* (2000): Научно друштво за проучавање Фере, Велестина и Риге, Балканолошки институт САНУ, приредио Мирослав Вукелић, Београд.
- Рига Велестинац, Рига од Фере, 200 година* (1998): Република Грчка, Министарство за штампу и медије, Београд.
- Рига од Фере и Карађорђе* (1999): приредио проф. др Миодраг Стојановић, Београд.
- Павловић Стеван (2001): *Историја Балкана*, Београд.
- Scopetea Ellie (1991): *Greek and Serbian Enlightenment: A Comparative Approach*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki.
- Ђоровић Владимир (1937): *Борба за независност Балкана*, Београд.